

avskrift av samn. 3. Smal.

Meinert's saml. 3:de ord.
av. 4. ACC. N:R

M. 9070: 1-11.

Landskap: Småland

Upptecknat av: C. W. Linnell

Härad: Albo

Adress:

Socken: V. Forsås

Berättat av:

Uppteckningsår: 1863.

Född år i

Ormar, - hjulormar, daggormar s. 1-3.

Tomtar och vettar. s. 4-5.

Necken. s. 6.

Ausgång. s. 8-11.

dyl osven. s. 9.

Få se sin tillkommande. s. 11.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Avskrift ur "Fören.f. Smål.
Minnen":s saml. 3:dje avd. ACC. NR. M 9070 /.

Landskap: Småland No. 4. Upptecknat av: Linnell, C.W.

Härad: Allbo Adress:

Socken: Västra Torås Berättat av

Uppteckningsår: 1863. Född år i

Uppteckningen rör Om några vidskepliga föreställningar och bruk ur Smålands Folklif.

(Föredrag den 12 Maj 1863.)

Af den mängd vidskepliga föreställningar och bruk, som ännu på vissa orter i Småland temligen allmänt hyllas och öfvas, är det endast några få, nemligen om Ormar, Vettar, Necken och Årsgången, som jag för närvarande hunnit uppteckna. Dessa anteckningar förskrifva sig till största delen från Vestra Thorsås Socken i Allbo Härad.

Om ormar eller bosar, såsom de på vissa orter kallas, har allmogen flera besynnerliga föreställningar. Man hör dem ofta tala om hjulormar och daggormar. De förra uppkomma utaf ormar, som ej blifvit riktigt ihjelslagna. De lefva nemligen om en tid upp igen, men blifva då mycket större och grymmare än förut. Deras uppgift i detta deras andra lif är att vakta på sin

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ormar:

Hjulormar.

M. 9070:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mördare, för att om möjligt komma åt att krypa in uti hans inelfvor.

Detta vaktande fortsätter i 7 år. Dessa ormar slingra sig ej fram utan fortskaffa sig på sådant sätt, att de bilda en ring genom att bita sig i stjerten och framrulla sålunda likasom ett hjul. Lyckas de inkomma i sin fiende, förestår denne en grym död. Han börjar nemligen svälla upp allt mer och mer, tills han slutligen spricker. Om en annan personer påträffar en sådan hjulorm, bör han fånga samt koka och uppäta honom, ty då blir han klok. På sådant sätt fick den ryktbara kloka gumman Stina i Karshult sin visdom. Hennes far hade nemligen fångat och kokt en sådan orm, för att uppäta den, men under sjelfva kokningen hade Stina fadren ovetande tagit en sked af spadet och förtärt, och efter den betan lär hon blifvit klok. Hennes far uppät sedermera hela ormen utan att bli klokare än förut. Daggormarne deremot uppkom-
ma af ormar, som väl fullkomligt blifvit ihjelslagna, men icke nedgräfdade i jorden utan utsatta för solskenet. Då bestå af en mängd utomordentligt små hvita ormar eller maskar, sammanhållna inom en genomskinlig tunn hinna, som ofta kan vara flere alnar lång. De äro till den grad giftiga, att foten ruttnar upp, om man räkar trampa på en sådan orm. Dessutom äro de omöjliga att för-
göra utan med eld.

Äfven andra föreställningar har man om ormar i allmänhet, såsom att de kunna manas fram genom vissa trollformler, att

Skriv endast på denna sida!

Daggormar.

M. 9070:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de inkrypa i kreatur, äfvensom i små barn, som händelsevis kommit att somna ute på marken. Händer detta sednare och upptäcket, innan ormen hunnit komma ned i barnet, är det ganska vädligt att taga ormen i stjerten för att draga ut honom, emedan han bitit sig fast i barnets hjerta, hvilket då lätt kan följa med upp.

Skriv endast på denna sida!

M. 9070:4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Om Tomtar eller Vettar har folket också många vidskep-
liga föreställningar. De uppenbara sig dels som ytterligt små
gubbar med röda mössor på hufvudet, dels som små ljussken, som
sväfva omkring på marken. På några orter skiljer man emellan
dessa båda väsendén så, att man anser tomten uppenbara sig så-
som en liten med röd mössa utrustad dverg, men vetten såsom en
liten eldslåga; på andra deremot begagnas båda benämningarne om
hvarandra för att beteckna samma väsende. Nästan hvarje hus har
en sådan liten underbar genius, som man anser bringa lycka och
välsignelse i boet, hvarföre man är ytterst rädd för att på nå-
got sätt skada eller förtörna honom. På många ställen sätter
man derföre ut julafton ett fat gröt med mjölk till tomten,
likaså gör man i nybyggda hus, innan man inflyttar i dem. Det an-
ses för högst farligt att slå ut skällhett vatten på bara marken,
emedan man då lätt kan skälla tomten eller vetten, i hvilket fall
hans hämnd icke uteblir. Antingen hemsöker han då sjelfva per-
sonen som skållat honom, med sjukdom, eller också oroar han barnen
i huset, om sådana finnas. Dessa skrika då beständigt, "likasom
de låge i eld", och kunna endast derigenom att det brinner på
speiseln få någon ro. Härigenom hindras nemligen vetten att ned-
komma genom skorstenen, som eljest lär vara hans vanliga ingång.
Säkrast är att också ha stål fästadt öfver dörren för att hind-
ra honom att på denna väg inkomma. Äfven härets affallande hos

Tomtar - vet-
tar.

M. 9070:5.

fäkreaturen anses vetten förorsaka. Detta botas dock lätt, om man under kreaturet nedgräver så kallade vettljus, ett slags förstenade blötdjur, som utgöra en af de många i Småland kringvandrande Sunnerbohandlarnes mest efterfrågade varor. - I sammanhang med denna kur kan nämnas, att vatten, som begagnats vid barndop, anses såsom ett universalmedel mot sjukdomar hos fäkreaturen, således äfven mot ofvannämnda hårfällning. Dock lär Kloka Anna, en mycket anlita klok gumma, ordinerat samma medel för fyllhundar till suplustans fördrifvande.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

M. 9070:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Necken kan antaga flera skepnader. Stundom visar han sig för badande personer såsom en stor med svarta och hvita färger brokigt tecknad häst, åtföljd af en liten som tomté klädd ridknekt, hvilken bjuder den badande att sätta sig upp på hästens rygg. Ehuru den badande också sjelf erfar en sällsamt manande lust härtill, bör han dock akta sig för att lyssna till dessa röster, ty så fort han kommit upp på Neckens rygg, rusar denne ut i sjön och försvinner snart i djupet med sitt byte. Stundom antager han skepnaden af en stor svart hund, som likaledes söker draga de badande med sig i djupet. - Ett säkert medel att undgå neckens makt är, att innan man nedstiger i vattnet, nedsätta en knif i vattenbrynet, under följande för den tilltalade föga smickrande yttrande:

"Neck! Neck! nålatjuf.

Far din var en ålatjuf.

Mor din var en frilla,

Gick i gårdarne och gjorde illa."

Gör man detta, kan man vara säker, att Necken ej förmår skada en, under det man badar.

Äfven på ett tredje sätt kan Necken uppenbara sig, nemligen såsom en gubbe med grönt hår och skägg, sittande i vasen vid sjöstranden och spelande fiol, ur hvilken han framlockar de mest underbara toner. Dessa toners tjusningskraft utöfvar ett

Skriv endast på denna sida!

Necken.

M. 9070:7

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nästan oemotståndligt inflytande på dem, som nalkas stranden, och mängen har, gripnen af denna underbart förtrollande musik; blifvit dragen ned i djupet och stelnat i strömkarlens kalla armar.

Om man är fintlig, kan man dock begagna Necken såsom läromästare i konsten att spela fiol. Man ställer nemligen sin fiol, på hvilken man lagt en hvit dalerspäng, på en sten eller bjelke under någon bro eller dylikt 3 thorsdagsnätter å rad. Tredje thorsdagsnatten ditlägger Necken sitt instrument, hvilket han dock förut gjort fullkomligt oskiljaktigt från det man sjelf ditlagdt. Konsten är då att träffa på sin egen fiol, ty tager man Neckens, så blir man sjelf tagen af honom, hvadan detta sätt att lära spela är ganska vådligt. Lyckas han deremot att taga sin egen och närmar stråken intill strängarna, spelas "elfvaleken" af sig sjelf. Denna lek är dock äfventyrlig, ty icke blott folk utan äfven bord, stolar och andra icke jordfasta saker börja dansa. Spelmannen kan ej upphöra att spela utan dansen går öfver stock och sten, tills någon afskär strängarne på fiolen. - Men den, som en gång spelat elfvaleken, kan sedermera uttaga och spela nästan hvilket stycke som helst.

M. 9070:8.

En sed, som i synnerhet bland äldre personer är gängse, är den att gå så kallad årsgång. Detta tillgår på följande sätt. Den person, som vill företaga en sådan gång, får, sedan solen gått ned julafton, icke äta eller dricka, ännu mindre tala eller ha ljus upptändt, förrän han återkommer från sin vandring. Då det blifvit riktigt mörkt, anträder han denna, under hvilken han måste gå omkring 3 kyrkor och derunder läsa "Fader vår" bakfram 3 gånger vid hvarje kyrka. Under denna vandring får han då erfara en stor del af de händelser, som under det nya året komma att inträffa. Alla gårdar, som ligga i hans väg, besöker han och kan, af hvad han då får skåda och höra, med säkerhet förutse, om någon der kommer att dö, något barn födas eller något giftermål äga rum. Dör någon person i huset, förekommer denne då hufvudsaken för årsgångarens ögon, kommer något barn att födas, hör han barnskrik, och kommer något bröllop att firas, hör han musik och dans. Vidare kan han äfven förutse, hurudan årsvevten det kommande året blir. På alla åkrar och ängar hör han nemligen ett ljud af skärar och liar, liksom om skörden vore i full gång. Höras liarne gå ojemt och ofta klinga mot stenarne, blir skörden dålig, höras de deremot under en jemn susning stryka fram, blir den god. Möter årsgångaren derjemte rättor eller paddor, som draga stora sädes- och hölass, är han så mycket säkrare på, att åringen blir god. - Om han vid någon kyrka möter ett större

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Årsgång.

1863

Handwritten notes and signatures:
1863
Årsgång
C. W. Kinnef

M. 9070:9

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

antal likprocessioner, kommer antingen någon smittosam farsot att härja i socknen eller också af andra orsaker att större antal dödsfall, än eljest är vanligt, att inträffa. Går han förbi en sjö och hör nödrop ute på densamma, kommer någon att drunkna under året. Äfven om andra händelser, såsom om mord, slagsmål och dylikt, får han kunskap genom de syner och ljud, han erfar under vandringen.

Men årsgången är icke helt och hållet utan sina faror och den fordrar ett visst mod för att företagas. En farlig fiende till alla årsgångare, är den så kallade "Glosoen". Detta hisk- Glosoen. liga vidunder möter ofta årsgångaren på hans väg, och olycklig är han då, ifall vidundret får tillfälle att komma emellan benen på honom, ty i sådant fall bär det rakt åt helvete. Odjuret uppenbarar sig merändels såsom ett stort svin med guldkafvel i munnen. Hufvudsaken är att, då vidundret kommit tillräckligt nära, hastigt springa åt sidan och dervid söka draga guldkafveln ur dess mun. Den, som lyckas häruti, blir klok och det riktigt ändå. Han kan med tillhjälp af kafveln utse tillkommande händelser, upptäcka tjufgods m.m. En annan fara för årsgångaren är att omtala hvad han på årsgången fått kunskap om, förrän detta verkligen inträffar. Yppar han något häraf i förväg, blir han mycket illa sjuk, likaså om han något är uraktläter sin vandring, då han en gång börjat gå årsgång.

Skriv endast på denna sida!

M. 9070:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Årsgången är dock på flera sätt modifierad, så att den icke behöfver nödvändigt utsträckas ända till 3 kyrkor, utan enligt ett meddelande, som blifvit lemnadt af en person, som i 28 år gått årsgång, kan den inskränkas till årsgångarens egna åkrar och närmaste granskap. Som detta meddelande, ehuru i vissa fall något afvikande från hvad jag förut inhemtadt och upptecknat rörande årsgången, dock innehåller flera mera speciella iakttagelser under densamma omnämner jag här det hufvudsakligaste af dess innehåll. Emellan kl. 11 och 1 på natten får man de flesta uppenbarelserna, dock icke så många under de tre första åren som sedermera. Efter dessa 3 år erfar man liksom en viss oro, om man vill stanna inne, och om man dröjer ännu längre, hör man sitt namn ropas utanför fönstren. - Der hus komma att byggas, höres gny såsom vid sjelfva bygget. Der eldsvådor bli, synas eldsken på himmelen samt höres sorl och jemmer. För min sagesman har glosoen endast en gång visat sig i form af ett svin med ett tryne så långt som en arm; de öfriga gångerna har hon sett ut som ett människohufvud med ofantligt bred panna. Han hade dock "applaträ" på sig, så att hon icke kunde "fläcka" honom. - Tvenne gånger har en grannt sadlad häst visat sig för honom. Hade han stigit upp på hästen, hade denne fört honom omkring i 3 kyrksocknar, och han hade då fått se och höra "otaliga" mycket. Detta har han dock ej vågat. - En julnatt såg han likasom röda

Skriv endast på denna sida!

M. 9070: //

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

jernstänger nedfalla från himmelen. Det året blef mycken åska. En annan gång tyckte han, att så många dödsjutna knektar lågo på marken, att han ej kunde gå fram utan att trampa på dem. Detta kunde han ej uttyda, men en annan person, för hvilken han omtalade händelsen, hade sagt, att enligt tidningarna krigades följande året mycket. En annan gång åter såg han ett ungefär sexårigt gossebarn bortbära flere sädeskärivar, men hvar han gjorde af dem kunde han ej få reda på. I samma riktning, hvarifrån gossen kom, gick man sedermera juldagen och fann då verkligen 13 "neker" i en lycka (svedjeländ), som af slarf blifvit qvarglönda vid inbergningen.

Följande har också af samma person blifvit meddeladt: För att få se sin blifvande fästmö eller fästman får man likaledes på julafton hvarken äta, dricka eller tala. Man fyller ett glas med brännvin och ett med dricka, sätter sig härmed i ett serskildt rum och aktar sig väl för att somna, hvartill man hårdt frestas. Kl. precis 12 julnatten visar sig "värden" (vålnaden) af fästman eller fästmö. Tar han eller hon brännvinsglaset, blir det en fyllhund eller fylleso, men tages drickesglaset, blir det nyktert och ordentligt folk.

Få se sin
tillkommande.